

DE VERZWARING VAN DE MAASDIJK TE VLAARDINGEN IN 1590

Albert Brouwer en Ingena Vellekoop

In het hoogheemraadschap van Delfland wordt de zuidelijke grens gevormd door de Maasdijk. Dit betreft het dijkvak, gelegen tussen Monster en Schiedam. Vanwege zijn belangrijke waterkerende functie viel de Maasdijk onder de directe zorg van de dijkgraaf en de hoogheemraden. Van tijd tot tijd moesten grote werkzaamheden aan de Maasdijk worden verricht, zoals verhogingen en verbredingen, om het water weerstand te blijven bieden.

In 1589 achtte het college van dijkgraaf en hoogheemraden een dergelijke verzwarende noodzakelijk voor het dijkvak te Vlaardingen. Deze beslissing, genomen in een tijd van machtsstrijd in de bestuurlijke organisatie van het hoogheemraadschap en van economische moeilijkheden in het land ten gevolge van de opstand tegen de Spanjaarden, leidde tot verzet van degenen die voor de kosten moesten opdraaien. Desondanks werd de dijkverzwaring in 1590 doorgezet.

Alvorens tot een verslag over te gaan, moet eerst het een en ander verteld worden over het gebied van het hoogheemraadschap van Delfland, de bestuurlijke problemen waarmee het hoogheemraadschap in de zestiende eeuw te kampen had en de opstand tegen Spanje met haar desastreuze gevolgen voor dit gebied.

Het gebied

Het hoogheemraadschap van Delfland wordt in het noorden begrensd door het hoogheemraadschap van Rijnland, in het oosten door het hoogheemraadschap van Schieland, in het zuiden door de Maas en in het westen door de Noordzee. Het gebied bestond uit 13 ambachten die de grondslag vormden voor de omslagheffing (de verdeling van de financiële bijdragen) en de regeling van het onderhoud der waterstaatswerken.⁽¹⁾ Deze 13 ambachten waren onderverdeeld in acht Westambachten, het Westland, en vijf Oostambachten, tot in de vijftiende eeuw ook wel Oostland genoemd. Tot de Westambachten behoorden Maasland, Monster, Naaldwijk, Rijswijk, Schipluiden, Vlaardingen, Voorburg en Wateringen. Berkel, Kethel,

Pijnacker, Hof van Delft en Vrijenban vormden met elkaar de Oostambachten.

Delfland telde 13 sluizen, alle gelegen in de Maasdijk, te weten in Maaslandsluis (het latere Maassluis), bij Boonen (tussen Maaslandsluis en Vlaardingen), in Vlaardingen en bij de Vijfsluizen (tussen Vlaardingen en Schiedam). Elk ambacht was verantwoordelijk voor het onderhoud en het functioneren van één sluis.

De bestuurlijke organisatie

De zestiende eeuw behoort tot de meest woelige periode in de geschiedenis van het hoogheemraadschap. Een vrijwel voortdurende strijd om de macht en het gezag tussen enkele bestuursorganen typeert deze tijd. In het begin van de zestiende eeuw speelde de machtsstrijd zich voornamelijk af tussen de hoogheemraden en de ambachtsbewaarders.⁽²⁾

De hoogheemraden bezaten het recht om te keuren (het maken van wetten) en te schouwen (de inspectie op de waterstaatswerken). Behalve keuren van algemene aard, werden jaarlijks tijdens de schouw keuren gelegd tot algemene verbetering of herstel der waterstaatswerken, terwijl bij de twee latere schouwdagen controle werd uitgeoefend op de naleving ervan. De schouw was een rechterlijke taak, want bij hun inspecties beslisten de hoogheemraden wat goed of fout was en verbonden hieraan hun sancties in de vorm van boeten. Hun benoeming was voor het leven.⁽³⁾

Elk ambacht telde een of meer ambachtsbewaarders. Ze dienden aanwezig te zijn bij het vaststellen van de keur en bij de schouw door de hoogheemraden en de dijkgraaf; ze droegen de zorg voor de aanbesteding van de gekeurde werken, het omslaan en het innen van de benodigde gelden en het betalen van de werklieden. De verantwoording van hun financiële beheer viel niet onder de hoogheemraden, ook niet wanneer het gemeenlands werken (het gehele waterschap aangaande) betrof. De ambachtsbewaarders legden verantwoording af aan het bestuur van hun eigen ambacht.⁽⁴⁾

De functie van dijkgraaf bestond uit het voorzitterschap in bestuurs- en rechtszaken van de hoogheemraden. Dit ambt werd gepacht van de Grafelijkheid van Holland. Van de boeten, bepaald door de hoogheemraden tijdens de schouw, kon jaarlijks de pacht worden betaald. Tot in het eerste kwart van de zestiende eeuw

was de dijkgraaf ondergeschikt aan de hoogheemraden.(5)

De machtsstrijd

In het eerste kwart van de zestiende eeuw kwam een monsterverbond tot stand tussen de ambachtsbewaarders, de dijkgraaf en het Delftse stadsbestuur. Ze streefden er allen naar hun macht uit te breiden. Door het indienen van klachten over de handelwijze van de hoogheemraden bij het Hof van Holland in Den Haag en bij keizer Karel V te Brussel, zagen zij kans de macht van de hoogheemraden te beknotten. In de sententie (rechterlijke uitspraak) van 1523 werden de veroverde rechten vastgelegd. Deze waren uitsluitend van kracht in het gebied van de acht Westambachten; in de Oostambachten werd deze sententie niet erkend. De verbintenis tussen de dijkgraaf, de ambachtsbewaarders en het Delftse stadsbestuur kwam ten einde door onenigheid over de proceskosten. Hierdoor kwamen nu ook de ingelanden, de grondeigenaars, in actie: zij waren buiten het gehele proces gehouden maar kregen achteraf wel de rekening gepresenteerd. Ze weigerden voor de kosten op te draaien. Uiteindelijk na vele processen, werd de dijkgraaf het kind van de rekening.

Omstreeks het midden van de zestiende eeuw waren de kaarten zodanig geschud dat de hoogheemraden met de dijkgraaf aan hun zijde tegenover een aantal ambachtsbewaarders van de Westambachten met het Delftse stadsbestuur stonden. Verscheidene processen wegens onwettige activiteiten en schending van de keur van 1523 werden bij het Hof van Holland in Den Haag tegen het college van dijkgraaf en hoogheemraden aangespannen. Sommige processen kwamen in hoger beroep bij de Grote Raad van Mechelen terecht en bleven daar jaren hangende. Door het uitbreken van de Tachtigjarige Oorlog in 1568 deed de Grote Raad hierin nooit een uitspraak.(6)

Oorlogsgeweld

De strijd tussen de Spanjaarden en de Geuzen liet het hoogheemraadschap van Delfland niet onberoerd. Reeds in een vroeg stadium van de oorlog waren de Spanjaarden zich bewust van de kwetsbaarheid van de dijken en de sluizen in de landsverdediging. Landelijk kregen de hoogheemraden opdracht een zodanig toe-

zicht op de waterstaatswerken, zoals sluizen en dijken, te houden dat niets opgezet of opzettelijk beschadigd zou worden, waardoor het land onder water kon komen te staan. Vanaf 1571 werden in Delfland schansen aangelegd bij vrijwel alle sluizen in de Maasdijk.(7) Gedurende de jaren 1571 tot 1575 was het een komen en gaan van Spanjaarden en Geuzen in het Delflandse. Met name het platteland, dat zich niet door muren kon verdedigen, had zwaar te lijden onder deze invasies. Langs de Maasdijk tussen Maaslandsluis en de Vijfsluizen werd een belangrijk deel van de strijd geleverd. Vlaardingen vormde door haar ligging, enerzijds tussen de ommuurde stad Schiedam en Maaslandsluis met zijn zware fortificatie langs de Maas en anderzijds tegenover Den Briel, een goede uitvalsbasis. Deze laatste stad was vanaf 1 april 1572 in handen van de Geuzen. (Met de inname van Den Briel ging een groot deel van de Vlaardingse vissersvloot verloren: de Spanjaarden vorderden de schepen om daarmee naar Voorne te kunnen varen. Kort daarna werden ze door de Geuzen verbrand om de Spanjaarden de terugtocht te bemoeilijken.)(8)

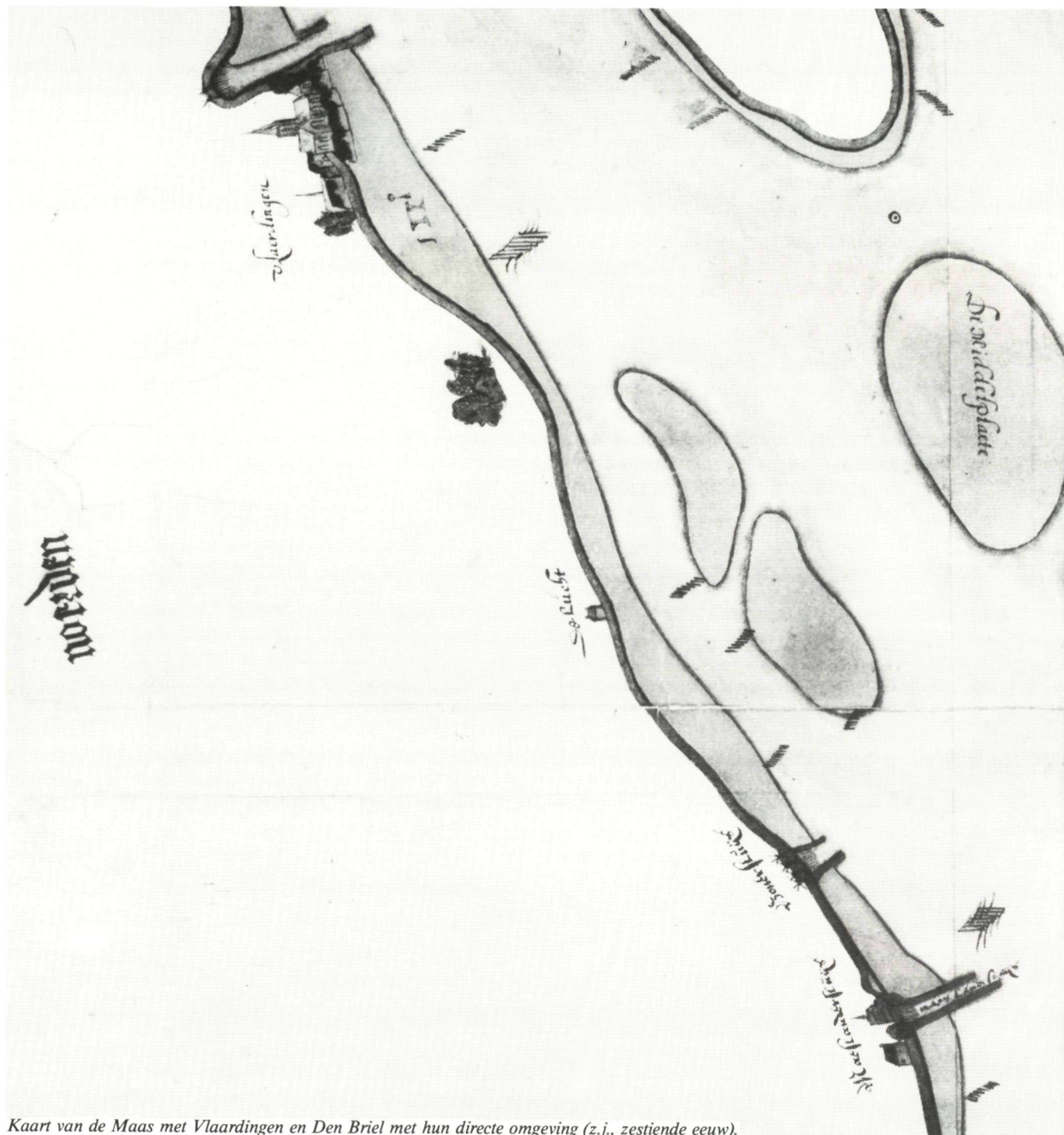
Schiedam koos in de zomer van 1572 de zijde van de Geuzen, terwijl Maaslandsluis afwisselend door de Spanjaarden en de Geuzen werd bezet.

Begin november 1573 veroverden de Spanjaarden de schans van Maaslandsluis. Bij deze actie sneuvelden 600 geuzen; de bevelhebber, Marnix van Sint Aldegonde, werd gevangen genomen.(9)

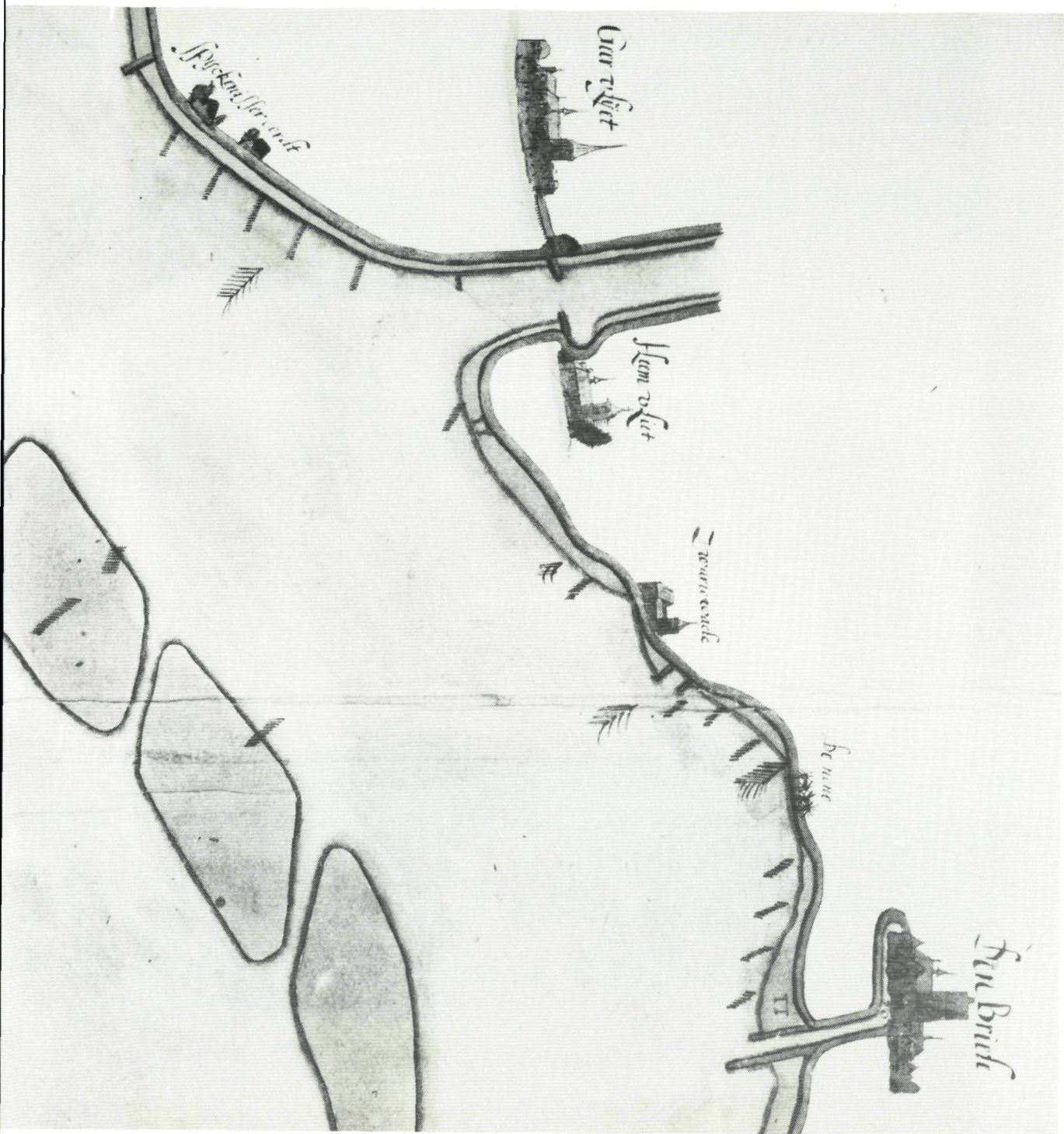
Eind mei 1574 deden de Spanjaarden een aanval op de Geuzen die in Vlaardingen lagen. Tijdens de gevechten, die enkele dagen duurden, kwamen aan beide zijden ruim 200 man om. Op 2 juni 1574 staken de Geuzen de stad om strategische redenen in brand.(10) De juiste omvang van deze rampen is (nog) nooit geïnventariseerd maar moet zeer groot zijn geweest.

Inundatie

Vanwege het beleg van Leiden besloten de Staten van Holland in de zomer van 1574 tot het onder water zetten van Rijnland, Delfland en Schieland met de omringende gebieden. De sluizen moesten worden geopend, de dijken en kaden worden doorgestoken. Met bloedend hart werd hieraan gevolg gegeven. De inundatie was in strijd met de belangen en de werkzaamheden van de hoogheemraadschappen: de

Kaart van de Maas met Vlaardingen en Den Briel met hun directe omgeving (z.j., zestiende eeuw).

bescherming van het land tegen wateroverlast. Uiteindelijk werden alle sluizen in het hoogheemraadschap van Delfland opengezet, behalve die te Maaslandsluis waar de Spanjaarden verblijf hielden. Uiteindelijk moest het Spaanse garnizoen dit dorp verlaten vanwege het stijgende water.(11)

Na het ontzet van Leiden keerden de Spaanse soldaten onder andere terug naar Maaslandsluis en Vlaardingen. Al spoedig sloegen zij aan het muiten: ze wilden soldij en betere leefomstandigheden. Alvorens naar betere oorden te vertrekken, schuimden zij het gehele gebied af en namen alles van hun gading mee. Tenslotte braken zij de dijk bij Maaslandsluis door en staken het dorp in brand.(12)

Herstelwerkzaamheden

Leiden was weliswaar ontzet en uiteindelijk hadden de Spaanse soldaten Delfland verlaten, maar het gebied verkeerde in een jammerlijke staat. Een groot deel van het land bleef de eerstkomende jaren onder water staan. Er kon niet gezaaid of geoogst worden. De inkomsten waren navenant, zodat het herstel moeilijk op gang kon komen.(13)

In 1574 nog verzochten de dijkgraaf, hoogheemraden en ambachtsbewaarders van Delfland de Staten van Holland om financiële steun bij de herstelwerkzaamheden aan de beschadigde dijken en sluizen. De Staten zegden toe dat de kosten van deze reparaties door het land zouden worden opgebracht, mits de "schade" was ontstaan door hun opdracht. Andere kosten konden niet op het land worden verhaald.(14)

Alle pogingen tot herstel ten spijt lagen bijvoorbeeld de landerijen in de Holiërhoekse polder onder Vlaardingen eind 1578 nog altijd onder water.(15) Voor de gaarders was het een moeilijke taak in deze gebieden de belasting te innen. De eigenaars, die niet meer naar hun verloren bezittingen omkeken, werd een boete opgelegd wanneer ze niet tijdig de omslag betaalden.(16) Dit dwong hen tevens tot reparatie en restauratie. In 1577 werd voor de eerste maal weer schouw gedreven op de Maasdijk.(17)

De onenigheid over de keur van 1582

Op 16 maart 1582 stelden de dijkgraaf en de hoogheemraden van Delfland een nieuwe algemene keur vast. Deze keur werd noodzakelijk geacht om drie

redenen. Ten eerste vanwege de misstanden die in Delfland heersten. Ten tweede omdat de keur in lange tijd niet gepubliceerd was (de voorgaande dateerde uit 1523). En, het laatste argument, om reden dat tijdens de oorlogsjaren vele vreemdelingen (te weten niet-Delflanders) zich in het Delflandse hadden gevestigd, die onbekend waren met de keuren en de voorschriften van het hoogheemraadschap.

Door de nieuwe keur, waarin de taken en de functies van de dijkgraaf, hoogheemraden, ambachtsbewaarders en andere ambtenaren stonden omschreven, werden de oude competentiegeschillen weer opgerakeld. De machtsstrijd bloeide in alle hevigheid op. Ditmaal stonden de dijkgraaf en de hoogheemraden tegenover Hubrecht Willemsz. van Rodenburch, namens de ambachtsbewaarders van de Westambachten en de stadsregering van Delft.

De ambachtsbewaarders zagen zich in hun ambtsuitoefening bedreigd doordat de hoogheemraden zich vol energie op de herstelwerkzaamheden stortten. De Delftenaren verzetten zich tegen het autoritaire en eigenmachtige optreden van de hoogheemraden.

Voor het Hof van Holland werden nieuwe processen aangespannen. De raadsheren van het Hof meenden niet tot een uitspraak te kunnen komen zolang er geen uitspraak was gedaan in de zaken die sinds de jaren zestig voor de Grote Raad van Mechelen hangende waren. De Grote Raad echter was door de scheiding van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden niet langer bevoegd tot de behandeling van de Hollandse zaken. Ten behoeve van de appenzaken in Holland werd in 1582 te Den Haag de Hoge Raad opgericht. In slechts enkele van de oude zaken, die vanuit Mechelen naar de nieuwe Raad waren overgebracht, volgde een uitspraak. De beoogde vrede binnen het hoogheemraadschap werd evenwel niet bereikt.(18)

De hoofdingelanden

Zowel Van Rodenburch als het Delftse stadsbestuur pleitten voor de instelling van een college van hoofdingelanden, naast dat van dijkgraaf en hoogheemraden. De hoogheemraadschappen van Rijn- en van Schieland kenden een dergelijk college respectievelijk al sinds 1511 en 1580. Door de machinaties van Van Rodenburch en het Delftse stadsbestuur werden de Staten van Holland in 1589 in deze kwestie

betrokken. Dit leidde tot de oprichting van een college van hoofdingelanden aan het einde van dat jaar, zonder de toestemming en tegen de wil van de dijkgraaf en hoogheemraden.

Het nieuwe college werd voorlopig voor drie jaren ingesteld en bestond uit negen personen. Hoewel het streven was geweest hierin grootgrondbezitters te benoemen, werden vrijwel alle leden benoemd vanuit de overheidsorganen. Hun belangrijkste opdracht was een einde te maken aan de jarenlange onenigheden binnen het hoogheemraadschap van Delfland.(19)

De gewraakte keuren van 1589

Korte tijd vóór de oprichting van het college van hoofdingelanden, stelden de dijkgraaf en de hoogheemraden in het voorjaar van 1589 een nieuwe algemene keur vast, min of meer gelijk aan die van 1582. Daarenboven maakten zij nog een keur met betrekking tot het verlengen van de havenhoofden te Maaslandsluis en één aangaande de verzwarende van de Maasdijk bij Vlaardingen. Dolk schreef hierover in zijn "Geschiedenis van het Hoogheemraadschap Delfland" dat deze beide keuren, die gigantische kosten met zich meebrachten, de druppel zou blijken te zijn "die den emmer der ontevredenheid deed overloopen".(20)

Op 5 april 1589 bezochten de dijkgraaf en de hoogheemraden Maaslandsluis en constateerden vóór de haven een grote verlanding. De haven was te ondiep geworden waardoor de sluizen niet goed konden uitwateren. Door het verlengen van de beide havenhoofden met 36 roeden (= 136 meter) hoopte men een verdere verlanding tegen te gaan. Met Sint Jacob, 25 juli, moest het werk gereed zijn.

Diezelfde dag bekeek het college de Maasdijk. Het dijkvak tussen Zuidbuurt en de Vranckelandse kade (tegenwoordig het begin van de Burgemeester Knappertlaan te Schiedam) werd te laag bevonden. Het moest worden verhoogd tot een hoogte van vijf à zes roeden (= 19 à 23 meter). De breedte bovenop de dijk werd vastgesteld op 14 voeten (*is* 4.30 meter). Evenals de werken te Maaslandsluis, diende de dijkverzwaring met Sint Jacob klaar te zijn.(21)

De kosten die aan deze werkzaamheden waren verbonden, werden door de ambachtsbewaarders voor het verlenen van de havenhoofden te Maaslandsluis op 10.000 à 12.000 gulden geraamd, die voor de dijkver-

zwaring bij Vlaardingen op 40.000 gulden.(22)

Het traineren van de uitvoering

Wanneer de gemenelands werken - gekeurd door de hoogheemraden - werden aanbesteed door de ambachtsbewaarders, gebeurde dat in aanwezigheid van de hoogheemraden, hun secretaris of hun klerk. De achterliggende gedachten waren, dat men hierdoor een betere controle kon uitoefenen op de uitvoering der werkzaamheden en dat degenen die moesten bijdragen in de kosten zich ervan konden vergewissen dat geen frauduleuze praktijken plaatsvonden.

Voor de gekeurde werken kozen de ambachtsbewaarders der Westsluizen - buiten medeweten van de hoogheemraden - 28 april, een dag waarop de secretaris niet aanwezig kon zijn. De ambachtsbewaarders kregen een reprimande. De hoogheemraden stelden een nieuwe datum vast. Begin mei volgde opnieuw een berisping: er was nog steeds niets aanbesteed.(23)

De twee keuren werden door Van Rodenburch c.s. aangegrepen om tegen het college van dijkgraaf en hoogheemraden te ageren. Van Rodenburch c.s. vonden bij de Staten van Holland een willig oor voor het verzet van de ambachtsbewaarders en de ingelanden tegen de werken te Vlaardingen en te Maaslandsluis. De Staten verordenden dat de bewuste werken voorlopig moesten worden aangehouden totdat een nader onderzoek hun profijt had aangetoond.(24)

Argumenten tegen de dijkverzwaring

Op 26 april 1589 reeds legden Pieter Aertsz. Pols, ± 66 jaar, Pieter Jorisz., schuitvoerder, ± 76 jaar, Dirck Florisz., ± 63 jaar, Adriaen Jansz. Crau, ± 68 jaar, Wijnant Gerritsz., ± 58 jaar, Heijndrick Aertsz. Calis, ± 48 jaar en Gerrit Engelsz. Cock, ± 48 jaar oud, op verzoek van de ambachtsbewaarders van Vlaardinger sluizen en van de betreffende gehoeftslaagden (de ingelanden die een bepaald dijkvak moesten onderhouden) een verklaring af voor de schepenen van Vlaardingen.

De heren beweerden dat de dijk "geleegen is op eenen zuydenwindt, zonder dat dezelve dijk eenige slach van water te wachten heeft, dan alleenlicken op een zuyden ofte zuydwestenwindt, op welcke windt nyet gewoon en is hooch te vloyen". Ook werd de dijk be-

scherm door het voorland, dat soms wel 200 à 250 roeden (= 753 à 942 meter) breed was, soms ook minder. De Vettoort, de Grote en de Kleine Buitenweide hadden elk een behoorlijke oppervlakte en waren voorzien van sterke zomerdijken. De Vettoort was de laatste 14 of 15 jaar nooit ondergelopen. De dijkverzwaring was overbodig, met uitzondering van een stuk dijk, het "Platte slach" genaamd.

Ten aanzien van de beruchte stormvloed van 1 november 1570 werd opgemerkt dat het water op het stenen straatje (waarover later) had gestaan, hetgeen betekende dat het nog niet tot op vijf voeten (= 1,57 meter) tot de kruin van de dijk was gekomen. Dit laatste konden Pieter Jorisz. en Adriaen Jansz. Crau niet bevestigen omdat zij zich op dat tijdstip op zee bevonden.

Buiten de stad, richting Maaslandsluis, was de dijk hoger dan binnen Vlaardingen. Bovendien had men het dijkvak daar sinds 1570 met drie tot vijf voeten (= 0.94 tot 1.57 meter) verhoogd.

Bij andere zware stormen kwam het water nooit hoger te staan dan tot de stoep van het huis "Sint Joris", het huis dat het dichtst bij de kade stond. Dit betekende dat het water niet hoger kwam dan tot de berm of de teen van de dijk.

Als laatste waarschuwen de heren dat, wanneer de keur van de hoogheemraden volledig zou worden uitgevoerd, zo'n 50 huizen en erven tussen de "steenen straeten" onbewoonbaar werden. De dijk werd zo steil dat gevreesd moest worden voor ongemakken.(25)

De Maasdijk te Vlaardingen

Hierboven was sprake van het stenen straatje en de stenen straten, plaatsaanduidingen binnen Vlaardingen die voor tijdgenoten volkomen duidelijk waren. Nu, vier eeuwen later, is het allemaal wat moeilijker voor te stellen hoe de dijk en zijn bestrating er in die tijd hebben uitgezien.

Uit de omschrijvingen van onderhoudswerkzaamheden, onder meer noodzakelijk door stormschade en overstromingen, hoefslagboeken, taxaties voor de belastingheffing en andere, kan een beeld worden gevormd. In 1547 moest de Maasdijk worden verbreed tot 18 voeten (= 5,65 meter) vanaf Spijkerboorshoek (langs de Maasdijk tussen Boonen en Zuidbuurt) tot aan

Vlaardingen, en in de stad vanaf de "steene straet, aen beyde zijden mit huysen betimmerd" tot aan Schiedam. Hier werd aan toegevoegd dat de dijk "tusschen beide die steene straten ende opte sluysen" eveneens dezelfde breedte moest krijgen.(26)

Het hoefslagboek uit de tijd geeft uitsluitsel over de lengte van de stenen straat, die aan beide zijden met huizen betimmerd was, 44 roeden en 7 voeten (= 168 meter).(27)

Vanaf de Markt gerekend, moet de stenen straat tot aan het Pad (ongeveer ter hoogte van het huidige Liesveldviaduct) gelopen hebben. Dit wordt bevestigd door het consent dat Harmen Heijndricks., brouwer, in 1553 kreeg om een stenen trap te maken, daar waar de stenen straat eindigde. Heijndricks. had zijn brouwerij aan het Pad staan. Mogelijk was deze trap de latere - en inmiddels ook weer voormalige - Eerste Trapsteeg tussen de huidige panden Hoogstraat 166 en 168.(28) Uit bovenstaande blijkt dat de Maasdijk in de stad voor slechts een klein deel bestraat was. Een ander stuk stenen straat begon halverwege de Kortedijk, richting molen. De rest lag onbestraat met een straat naast of beneden de dijk. De huizen "tussen de stenen straten" hadden vóór hun huizen een smal straatje of stoepje. In 1553, na de zware stormvloed van het voorgaande jaar, moest de dijkskruin vanaf de stenen straat tot aan Schiedam opnieuw worden verbreed, ditmaal tot een breedte van 23 voeten (= 7.22 meter).(29) Omdat het talud te steil zou worden, werd besloten de breedte op 20 voeten (= 6.28 meter) te brengen.

Het Vlaardingse stadsbestuur, niet gelukkig met het Delflandse plan, protesteerde. Door de verbreding zouden de stenen straatjes beneden langs de dijk komen te vervallen. Met name de pastoor en de vroedvrouw hadden hiervan hinder als ze bij nacht en ontij de mensen moesten bezoeken. Verder maakte iedereen gebruik van de straatjes, vooral "als 't regent, als den dyck nat ende glat is". Het stadsbestuur verzocht de hoogheemraden dan ook het straatje aan de oostzijde van de dijk tot de overslag (= bij de sluizen) en verder het straatje aan de westzijde van de dijk over de overslag tot Dijkckhuysen (= in dit geval de bebouwing van de Kortedijk (30)) toe te mogen behouden. Sommige burgers wilden toestemming om een muur tegen de dijk te maken teneinde afkalving te voorkomen. In enkele gevallen was de gang of het

straatje tussen de dijk en de huizen voor meer dan de helft verdwenen.

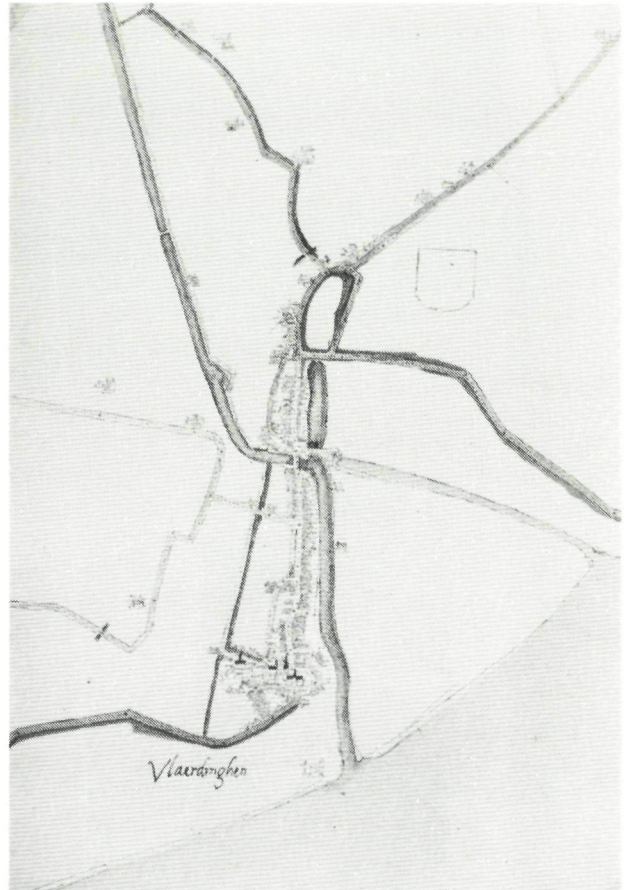
De hoogheemraden kwamen kijken en besloten dat de kruin een breedte moest hebben van 18 voeten (= 5.65 meter) en dat de burgers de straatjes en het stuk dijk voor hun huizen zelf moesten onderhouden.(31)

Tien jaren later moest de Maasdijk opnieuw worden verhoogd.(32) Ditmaal kwam er protest van Johan van Ligne, de ambachtsheer van Vlaardingen en Vlaardinger-Ambacht. Hij schreef dat vele Vlaardingers de dijkverhoging niet nodig vonden omdat het water geen bedreiging vormde.(33) Ook anderen, die betrokken waren bij de dijkverhoging elders, tekenden bezwaar aan. Tenslotte werd het Hof van Holland erbij gehaald. Het werd een zaak van lange adem. Toen op 1 november 1570 de Allerheiligenvloed het land teisterde, was de Maasdijk nog steeds op het oude niveau.(34)

In een uitspraak van de hoogheemraden uit 1571 klaagden zij erover dat de burgers "van de stenen straatjes" de dijk niet hadden onderhouden zoals in 1553 was afgesproken. De dijk was smal en laag geworden. In één geval hadden de hoogheemraden op kosten van de bewoner het dijkvak vóór zijn huis laten herstellen à 32 stuivers per roede (= 3.767 meter).(35) Langzamerhand begint het beeld van de dijk te Vlaardingen wat meer duidelijkheid te vertonen. Met de kaart van Jacob van Deventer uit ± 1560 als "wegwijzer", kan men dit dijkvak volgen. Vanaf de Markt tot aan het Pad lag een stenen straat, ook wel Cruysstraat of Dubbele Straat genoemd, die aan beide zijden bebouwd was met huizen. Aan de oostzijde ging de bebouwing door tot het einde van de Kortedijk. Aan de westzijde was tussen het Pad en de Afrol een onbebouwd deel. Vanaf de Afrol liep de bebouwing verder tot voorbij de molen.

50 huizen

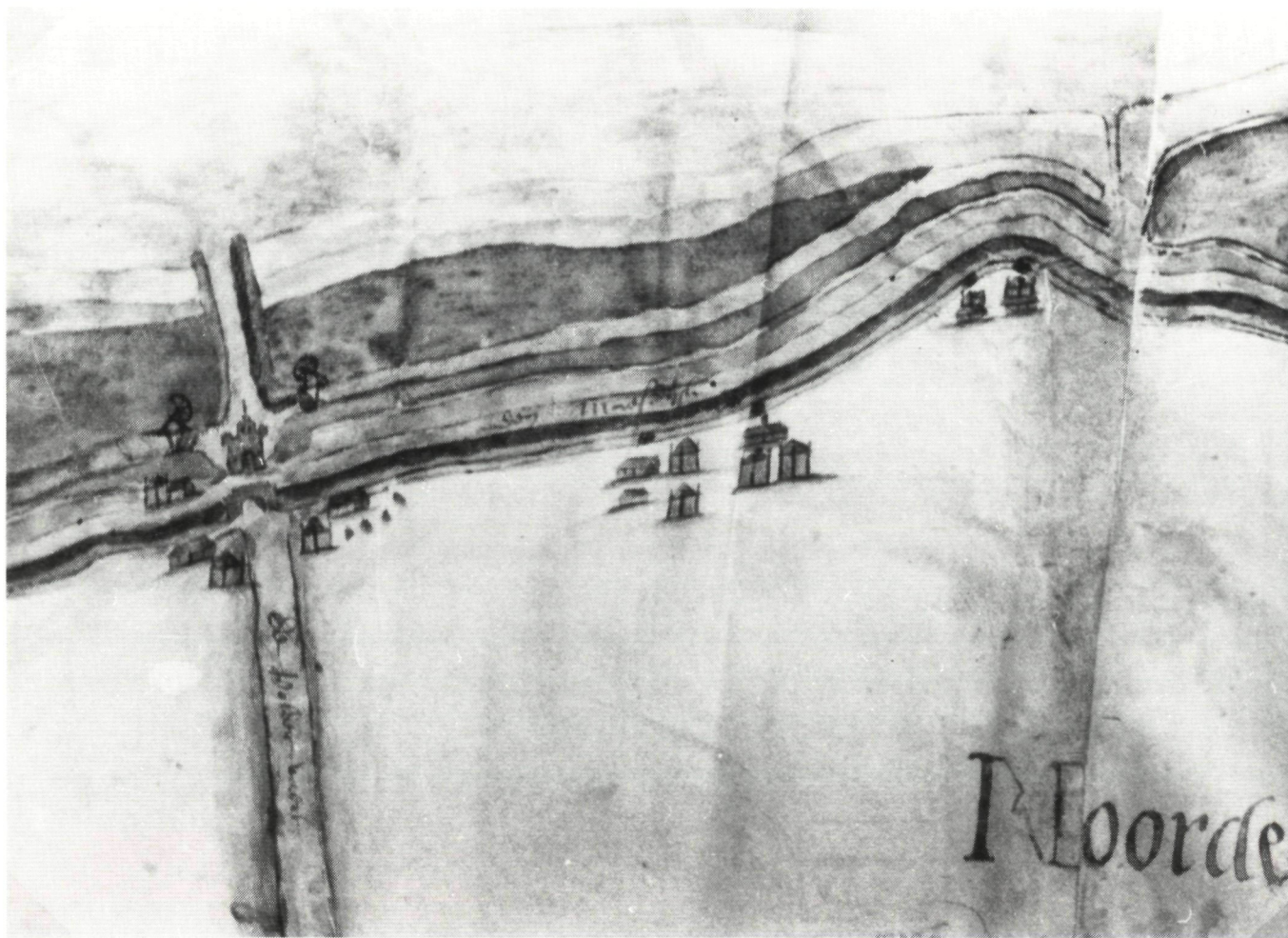
De eerstvolgende grote onderhoudsbeurt van de Maasdijk was de dijkverzwaring die in 1589 werd gekeurd. Gezien de kommer en kwel van de voorgaande jaren zat men er in Vlaardingen zeker niet om te springen. Volgens de verklaring van 26 april 1589, afgelegd door Vlaardingers van competente ouderdom, zouden zo'n 50 huizen moeten worden afgebroken tussen "de steenen straeten". Jammer genoeg ver-

Kaart van Vlaardingen door Jacob van Deventer, circa 1560. (Gemeentearchief Vlaardingen).

telden ze niet waar die huizen precies stonden.

Volgens de kaart van Van Deventer was de oostzijde van de dijk tussen de Grote Kerk en de molen volledig bebouwd, maar aan de westzijde - afgezien van de bebouwing van de stenen straat - alleen tussen de Afrol en de molen. Het is niet onwaarschijnlijk dat de 50 huizen, die op de nominatie stonden om te verdwijnen, aan de westzijde van de dijk tussen de Afrol en de sluizen moeten hebben gestaan. Wanneer deze huizen zouden worden afgebroken, kon men het dijkvak aan de westzijde tussen het Pad tot aan de molen verzwaren.

"Caerte van den Maesdijck ontrent Vlaerdigen 1590" door Jan Potter. (Oud-Archief Delfland).

Het heeft geen zin om ter contrôle de huizen op de kaart van Van Deventer te gaan tellen. Zijn stedenkaarten, gemaakt in opdracht van koning Philips II, hadden een militaire functie. Voor dit doel was het van belang het onderscheid van droog- en nat land, de water- en de landwegen, de vestingwallen, de torens en de poorten aan te geven. De afbeelding en de nauwkeurige weergave van de huizen, kerken en andere gebouwen waren in dit geval onbelangrijk.(36) De bewoning werd door Van Deventer wel getekend maar de huizen werden niet in detail opgenomen. Ditzelfde geldt voor andere kaarten uit die tijd. Uitsluitend datgene wat voor zijn opdrachtgever noodzakelijk en voldoende was werd door een landmeter of kaartmaker afgebeeld. (37)

Helaas is weinig bekend over de gevolgen van de brand van 1574 waardoor de locatie van de 50 huizen misschien bevestigd zou kunnen worden. In de stadsrekeningen wordt gesproken over de herstelwerkzaamheden aan en de herbouw van de stadswaag, het stadhuis, de kerk, de molen enzovoort.(38) De huizen daarentegen waren particulier bezit en komen diengevolge niet in de rekeningen voor. Bekend is wel dat de "verbrande erven" in 1582 geïnventariseerd werden - toen bleek tevens dat ongeveer 20% van de burgers niet was teruggekeerd - maar dit register is niet bewaard gebleven.(39)

De kaart van Jan Potter

Hoewel de uitvoering van de dijkverzwaring te Vlaardingen en de verlenging van de havenhoofden te Maaslandsluis op last van de Staten van Holland voor onbepaalde tijd was uitgesteld, bleven de ambachtsbewaarders onder leiding van Huybrecht Willemsz. van Rodenburch niet met de armen over elkaar zitten. Na hun bezoek aan de hoofdingelanden op 17 maart 1590, (40) gaven ze de Delflandse landmeter Jan Jansz. Potter opdracht kaarten te maken van de omstreken werken.

De kaart van de Maesdijk is een gekleurde manuscriptkaart op perkament en heeft een afmeting van 36 x 110 cm. Om een dergelijke lengte te verkrijgen zijn twee vellen aan elkaar geplakt. Het noorden bevindt zich beneden, het zuiden boven, het oosten links en het westen rechts.

Het opschrift luidt: "Aldus ghecarteert in de maend

van maert anno 1590 by Jan Potter, ghesworen lantmeter van Delfflant etc. door bevel ende presentie van Huybrecht Willems-zoon van Rodenburch als ghecommitteerde van de ambochtsbewaarders van de Vlaerdings en ghehooffsclaechde vandien. In oirconden vandien, dit onderteyken. Lantmeter Jan Potter, notarius".(41)

Aan de achterzijde staat: "Caerte van den Maesdijk omtrent Vlaerdings en middelen en aenwijsingen dat de verswaernisse van den dijk aldaer onnodig is".(42)

Potter kleurde het talud van de dijk geheel; met olijfgroen bracht hij het reliëf aan; de kruin werd grijs. De dijksloot is met blauw aangegeven, evenals het water van de Maas. De huisjes zijn rood en hebben grijze daken. De acht van de 13 sluizen die in dit dijkvak liggen (drie te Vlaerdings en vijf bij de Vijfsluizen), zijn alle rood gekleurd, net zo als het gebouw op de Vijfsluizen. De aangeslibde gronden langs de Maas, die nog niet bedijkt waren, werden met lichtbeige aangegeven.

Inzake de betrouwbaarheid en de waarheidsgetrouwe weergave van de kaart kan hetgeen eerder werd gezegd over oude kaarten volledig bevestigd worden. De waterstaatkundige werken werden perfect afgebeeld. De Maesdijk is nauwkeurig weergegeven. Alle sluizen liggen keurig op hun plaats en ook hun aantal klopt. Zaken die voor Potters opdrachtgever(s) van vitaal belang waren. De afbeelding van de stad nam hij minder nauw: langs de dijk werd de bebouwing aangegeven, zonder veel details. De molen, blijkbaar niet ter zake doende, werd niet getekend, hoewel hij in 1579 was herbouwd.(43)

De actie van Van Rodenburch c.s.

Eveneens op 20 maart 1590 legden Willem Adriaensz Holy, schout in Vlaardinger-Ambacht, ± 77 jaar, Pieter Aertsz. Pols, burgemeestersbode te Vlaerdings, ± 68 jaar en Wynant Gerritsz. bode in Vlaardinger-Ambacht, ± 58 jaar oud, op verzoek van de ambachtsbewaarders van de Vlaardinger sluizen en de belanghebbende gehoefslaagden een verklaring af voor de schepenen van Vlaerdings.

Pols en Gerritsz. herinnerden zich dat meer dan 50 jaar geleden bij vloed - midden in de zomer en geen wind - het water aan de teen van de Stenendijk (ter hoogte van

De Vijfsluizen, detail van de kaart van 1590 door Jan Potter.

de spoorwegovergang, tussen de Marathon- en de Deltaweg) stond. Holy verklaarde hier geen acht op geslagen te hebben, maar zei dat destijds het land vóór de Stenendijk niet gebruikt mocht worden en dat dit land in de zomer, zelfs bij stil weer, behoorlijk onder water stond, terwijl het nu prachtig land was.

Alle drie waren zij van mening dat de Maasdijk in die tijd nergens zo zwaar gebouwd was als tegenwoordig. Voorts verklaarden zij dat in de zomerkaden van de Grote en Kleine Buitenweide, alsmede in die van de Vettenoort verscheidene zijltjes (= afwaterings-sluisjes) lagen die voor een goede waterhuishouding zorgden.(44)

Op 26 maart 1590 kwamen de ambachtsbewaarders opnieuw bij de hoofdingelanden en overhandigden hen de kaarten en de verklaringen.(45) Daarbij voegden ze een lijst met 36 punten, grotendeels overeenkomend met de argumenten in de verklaringen, waaruit moest blijken dat de dijkverzwaring volslagen overbodig was. In de punten 32 en 33 werden de hoge kosten ten gevolge van de oorlog aan de orde gebracht. De ambachtsbewaarders hadden liever dat de oorlog eerder gisteren dan morgen voorbij zou zijn. Zodra men niet meer behoefde bij te dragen in deze kosten, zou men zich niet langer tegen de dijkverzwaring verzetten indien die in de toekomst noodzakelijk mocht blijken te zijn.(46)

De hoofdingelanden zegden toe zelf ter plekke te gaan kijken.(47)

Het compromis

De hoofdingelanden besloten in hun vergadering van 11 april 1590 tot matiging van de keur van de hoogheemraden. De dijk moest wel verzwaaard worden, maar zou op de kruin een breedte moeten hebben tot 14 voeten (= 4.40 meter) en de afloop "derdalf" roeden (= 9.40 meter). Binnen de stad Vlaardingen diende de dijk tussen de beide stenen straten met één voet (= 0,314) te worden verhoogd, gemeten naar het hoogste punt. Langs de zijkanten, ongeveer om de meter, moesten eiken palen worden gezet met eiken planken daartussen. in de stenen straat zouden om de roede (= 3.767 meter) stenen met vierkante gaten daarin, met een wijde van vijf duim (= 13 cm.), worden gelegd "datter een stercke paal bequamenlijk ende vast inne staan zal mogen". Een en ander moest bescherming bieden bij een watersnood.

De verlenging van de havenhoofden te Maaslandsluis werd nog aangehouden. Het was een kwestie van pappen en nat houden. Na afloop van de vergadering van de hoofdingelanden mochten de ambachtsbewaarders binnenkomen. Ze kregen de besluiten te horen en de opdracht de zaken te regelen "t welck by henluyden angenomen is".(48)

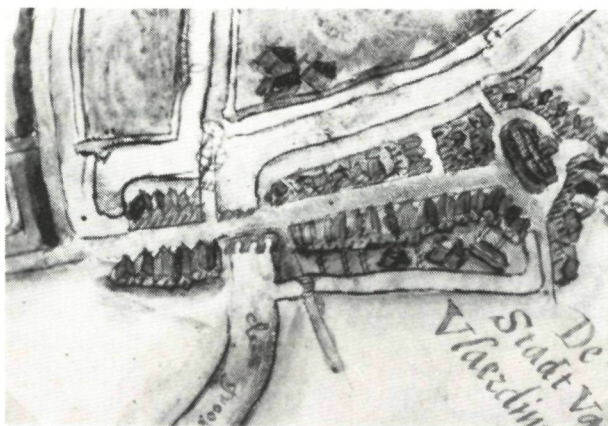
Samenwerking

Eind april 1590 maakten de hoogheemraden een nieuwe keur, in overeenstemming met de besluiten van de hoofdingelanden.(49) Een en ander was niet zo vreemd, want vanaf het begin van 1590 was er sprake van enige samenwerking tussen de beide colleges. De dijkgraaf en hoogheemraden wilden wel accoord gaan met het nieuwe college indien dat een beperkte macht zou krijgen.

Dit betekende onder meer dat de hoofdingelanden geen zeggenschap konden uitoefenen over de vastgestelde keuren. De Staten van Holland van hun kant wilden de dijkgraaf en de hoogheemraden tegemoet komen en stemden hiermee in: het samenwerkingsverband tussen de beide colleges was een feit geworden.(50) Opnieuw waren de ambachtsbewaarders buiten spel gezet.

Uitvoering

Het Vlaardingse stadsbestuur vergaderde in juni enkele malen over de uitvoering van de werkzaamheden binnen de stad. De aankoop van de stenen met gaten

"De Stadt van Vlaarding", detail van de kaart van 1590 door Jan Potter.

alsmede de aanbesteding van het leggen zouden van stadswege worden geregeld. Later konden de kosten over de betrokken burgers worden omgeslagen. Verder wilde het stadsbestuur de straatjes vóór de huizen laten opnemen en doen ophogen op kosten van de bewoners. Geregeld uitten de bestuurders hun klachten over de hoogte van de kosten.

Uiteindelijk werd besloten dat de kleine stenen straatjes, die voor de huizen en erven lagen, door de bewoners zelf moesten worden opgebroken. Het stadsbestuur zou de straatjes doen ophogen volgens de keur van de hoogheemraden. Degene die niet wilde meewerken, kreeg de rekening van de werkzaamheden - die dan van overheidswege werden uitgevoerd - gepresenteerd.(51)

Om de zaak in goede banen te leiden, verordenden de stadsbestuurders dat het verboden was de straat buiten de stoep te verhogen tot boven de kruin van de dijk; alle verhogingen behoorden daar beneden te blijven. Overtredingen werden beboet met drie ponden Hollands (= 3,-).(52)

Over de afbraak van de 50 huizen werd niet meer gesproken. Het is de vraag of hun afbraak nog wel actueel was, nu de dijkverzwaring minder ernstige vormen had aangenomen. In een rekest van het Vlaardingse stadsbestuur aan het college van dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland in 1606 daarentegen, verzochten de Vlaardingers de dijk te mogen bestraten vanaf de Stenen straat (het Pad) tot aan de sluizen. Zij

vermeldten voorts dat de westzijde van de straat langs dat gedeelte geheel onbetimmerd was.(53)

Zoals eerder werd vermeld staan bij Van Deventer tussen de Afrol en de sluizen huizen aangegeven. In hoeverre deze huizen zijn verdwenen bij de stadsbrand van 1574 of bij de dijkverzwaring van 1590 is, zonder een goede inventarisatie van de ramp van 1574, moeilijk te beoordelen. Indien deze huizen bij de stadsbrand verloren gingen, ligt hierin misschien de verklaring voor de benaming "Zwartevelde", waarmee dit deel van de stad - aan weerszijden van de dijk - werd aangeduid.

Op 28 juni 1590 diende het Vlaardingse stadsbestuur een petitie in bij de dijkgraaf en hoogheemraden. Na uitvoerige dankbetuigingen wegens de matiging van de dijkverzwaring, gingen de Vlaardingers tot hun verzoek over. De einden van de stenen straat moesten twee roeden (= 7.53 meter) worden opgenomen, verhoogd en verheeld met het werk. Aan de einden van de straten waren talloze zijstegen en een afrol die niet meer behoorlijk gebruikt konden worden "ten ware met groot perychel om de paarden te hollen, de menschen doot te vallen off ten minsten armen ende beenen te breeken". Men wilde de aanheling van de dijk aan de vier einden van de stenen straat half in de dijk en half in de straat verwerken.

Het college van dijkgraaf en hoogheemraden stemde hiermee in: de Vlaardingers kregen zelfs toestemming de stenen straat zover te verlengen als noodzakelijk was.(54) Waarschijnlijk heeft men bij die gelegenheid de dijk bestraat tot de Eerste Trapsteeg.

De stenen met vierkante gaten werden in Delft besteld bij de steenhouwer, ze kwamen per schuit naar Vlaardingen. Ruim 100.000 klinkers waren nodig, schuiten met zand en aarde, eiken planken en palen werden aangevoerd ten behoeve van de werkzaamheden. Arbeidslonen moesten worden betaald aan degenen die waterpasten, de materialen vervoerden en ze verwerkten.(55) Een besomming van de kosten valt moeilijk te geven, omdat de posten in de rekeningen vaak werden samengevoegd, niet duidelijk werden omschreven of over meerdere jaren werden gespreid.

Hoe het verder ging

De dijkgraaf en hoogheemraden ruzieden verder met de ambachtsbewaarders. De eersten beweerden dat de

laatsten teveel kosten in rekening hadden gebracht ... (56) En zo waren er nog wat strubbelingen die hier verder niet ter zake doen.

De werkzaamheden te Maaslandsluis konden door toedoen van de hoogdingelanden worden uitgesteld tot 1592. In plaats van de gekeurde 36 roeden, in 1589, werden nu de havenhoofden met 52 roeden (= 196 meter) verlengd. (57)

Gebruikte afkortingen

GAV: Gemeentearchief Vlaardingen

OA : Oud-Archief

OAD: Oud-Archief Delfland

NOTEN

1. Th.F.J.A. Dolk. Inventaris van het oud-archief van het hoogheemraadschap Delfland 1319 - 1853 ('s-Gravenhage, 1940), 4.
2. Th.F.J.A. Dolk. Geschiedenis van het hoogheemraadschap Delfland ('s-Gravenhage, 1939), 95-157.
3. A.A. Beekman. Het dijk- en waterschapsrecht in Nederland vóór 1795 (2 dln., 's-Gravenhage, 1905 - 1907), 392-430.
4. Rechtsbronnen der vier hoofdwaterschappen van het vasteland van Zuid-Holland (Rijnland; Delfland; Schieland; Woerden). Werken der Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandsche recht. 3de rks. no. 15 (Utrecht, 1951), 78-82.
5. C. Postma. Het hoogheemraadschap van Delfland in de middeleeuwen 1289 - 1589 (Hilversum, 1989), 39.
6. Dolk, Geschiedenis, 95-157.
7. A. Brouwer en I. Vellekoop. Spaans benauwd; strijdende Geuzen en Spanjaarden in het Maasmondegebied 1568 - 1575 (Vlaardingen, 1984), 12-14.
8. A. Brouwer en I. Vellekoop. Geuzen staken Vlaardingse vissersvloot in brand. In: Netwerk; tijdschrift van de Vereniging Vrienden van het Visserijmuseum. jrg. 1 (1990) nr. 1, 10-15.
9. Brouwer en Vellekoop, Spaans benauwd, 45.
10. Brouwer en Vellekoop, Spaans benauwd, 54-56.
11. Brouwer en Vellekoop, Spaans benauwd, 63.
12. Brouwer en Vellekoop, Spaans benauwd, 67-68.
13. Brouwer en Vellekoop, Spaans benauwd, 68.
14. Dolk, Geschiedenis, 177-178.
15. OAD, 219/48.
16. Brouwer en Vellekoop, Spaans benauwd, 72.
17. Dolk, Geschiedenis, 178.
18. Dolk, Geschiedenis, 180-190.
19. Dolk, Geschiedenis, 190-215.
20. Dolk, Geschiedenis, 196.
21. OAD, 35/3-14.
22. OAD, 291/9.
23. OAD, 35/17-18.
24. OAD, 291/9.
25. OAD, 1738/1B.
26. OAD, 1730/2.
27. OAD, 1718.
28. A. Brouwer en I. Vellekoop. Winkelen tussen Afrol en Korte Hoogstraat (Vlaardingen, 1982), 1.
29. OAD, 1730/2.
30. Algemeen Rijksarchief Den Haag, Staten van Holland vóór 1572, 1135.
31. OAD, 1733/1-2.
32. OAD, 1730/2.
33. OAD, 1735.
34. Postma, Delfland, 227-228.
35. (M. van Nievelt Az.). Handvesten, octroyen, privilegien en regten aan de stede Vlaardingen enz. ('s Graaven-haage, 1772), 319-320.
36. C. Koeman. Algemene inleiding over de historische kartografie, meer in het bijzonder: Holland vóór 1600. In: Holland, 7de jrg. nr. 3/4 (1975), 224.
37. C. Koeman. Geschiedenis van de kartografie van Nederland; zes eeuwen land- en zeekaarten en stadsplattegronden (Alphen aan de Rijn, 1983), 65-66.
38. GAV, OA, 105.
39. Brouwer en Vellekoop, Spaans benauwd, 74.
40. OAD, 5154/19.
41. OAD, 1738.
42. E. Wiersum. De 16de-eeuwsche landmeter Jan Potter en zijne werken. In: Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, 2de serie, dl. 51 (1934), 214.
43. GAV, Ambachtsherenarchief, 20.
44. OAD, 1738/1C.
45. OAD, 5154/20.
46. OAD, 1738/1.
47. OAD, 5154/20.
48. OAD, 5154/21-21v; 1730/2.
49. OAD, 35/46v-47.
50. Dolk, Geschiedenis, 215-219.
51. GAV, OA, 1/196-197.
52. GAV, OA, 52/45.
53. (Van Nievelt), Handvesten, 182-183.
54. (Van Nievelt), Handvesten, 160-162.
55. GAV, OA, 105.
56. OAD, 35/71-73.
57. OAD, 35/168; 5154/54-55.